

УДК 330.354
JEL Classification A13, O10, O57, Z13
DOI 10.33111/sedu.2022.50.019.031

Федоренко Тетяна Олександрівна*

КУЛЬТУРНИЙ ТА КРЕАТИВНИЙ ІМПЕРАТИВИ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

Анотація. Економічні досягнення провідних країн можуть бути зразками для наслідування, проте питання полягає в тому наскільки дієвими вони виявляться насправді. Відповідь на це питання лежить у культурній площині. Зазначимо, що кожна країна має свій унікальний культурний ландшафт, який визначає траєкторію її розвитку, тому важливо визначити які культурні норми впливають на економічне зростання, а також знайти чинники, що його стримуватимуть. У сфері міжкультурних досліджень використовуються різні концепції оцінки культурних особливостей, зокрема Е. Гола, Р. Льюїса, Г. Гофстеда, Р. Інґгарта, М. Гельфанд за лежно від академічних сфер. Синтез концепцій дає змогу виявити та максимально використовувати їх переваги для аналізу особливостей економічного зростання різних країн. Водночас різниця підходів до аналізу культур робить їх взаємодоповнюваними, що допомагає краще оцінити культурні відмінності країн та цінності, котрі сприятимуть зростанню.

Ключові слова: культура; цінність; соціальні норми; економічна поведінка; довіра; економічне зростання.

Вступ. Дослідження ролі і місця культури в площині економічного розвитку безпосередньо пов'язане із дослідженням соціальних систем. Суспільство є соціальною системою, складається з дій окремих індивідів, які об'єднані колективними цілями та взаємодіють у межах розподілених ролей. Система може бути дієздатною та ефективною тільки тоді, якщо соціальні взаємодії відбуваються на основі спільних норм і культурних цінностей.

Культурний інституціоналізм органічно доповнює класичну економічну теорію. Такий підхід, на наш погляд, доречно доповнює тріаду факторів соціально-економічного розвитку: економічних, соціальних та екологічних. Припускаємо, що система соціальної взаємодії потребує культури та ціннісних орієнтирів, які є основою взаємодії індивідів та базисом для розквіту суспільства.

Питання культурного детермінізму вже неодноразово підтверджено в науковій літературі. Фактор культури, котра має вирішальне значення в економічному розвитку, досліджується в працях Е. Гола (1959), Г. Гофстеда (1980), Л. Гаррісона, С. Хантінгтон (2001), Р. Льюїса (2018). Науковці пропонують класифікації національної культури з метою пошуку логічної схеми соціальної взаємодії та підходу суспільств для вирішення спільних проблем.

* Федоренко Тетяна Олександрівна — аспірантка кафедри економічної теорії, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» (м. Київ, Україна), ORCID 0000-0002-2044-7219, tetiana.fedorenko@kneu.edu.ua

Вітчизняні вчені (Д. Ліфінцев, М. Стародубська) на основі цих класифікацій досліджують різні аспекти впливу культурних норм на рівні менеджменту та бізнес комунікацій. Проте, культурний аспект соціально-економічного розвитку все ще недостатньо вивчений.

Постановка завдання. Необхідність використання культурної парадигми економічного розвитку багато в чому обумовлена специфікою факторів економічного зростання, які в різних умовах застосування дають різний результат. Ми розглядаємо культуру як складну систему через призму набору правил, цінностей та світогляду, що формують життя суспільства та визначають напрями його розвитку. Культура, по-перше, окреслює певні дозволені або заборонені моделі поведінки, і, відповідно, впорядковує взаємодію. По-друге, культурні правила можуть виникати спонтанно або встановлюватись офіційно за допомогою нормативно-правових актів. По-третє, культура реалізується в індивідуальних переконаннях, які закріплюються усвідомлено та набувають форм звичної поведінки.

Особливо значущим є фактор колективності, що приводить нас до висновку, що джерелом розвитку культури є соціальна взаємодія. Культура привносить у взаємодію суспільства системність. Такий підхід дає можливість розглядати культуру як основу для розуміння соціально-економічних процесів.

Критично важливою культура стає в умовах нестабільної держави, слабкості державних інституцій. Під нестабільною державою мається на увазі неефективна держава, в якій немає поваги до закону, залежна і несправедлива судова система, слабка інфраструктура та система соціального обслуговування. Це є протилежністю стану “добре керована держава” (well-governed polity), яку описує Ф.Фукуяма [1].

Сьогодні до цих факторів додається факт широкомасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України. В умовах війни посилюється загроза існуванню держави, функціонуванню інституцій, перешкода для виконання державою життєво важливих функцій для значної частини населення. Суспільство в таких надзвичайно складних умовах намагається віднайти свою модель виживання, відбувається трансформація всієї економічної та соціальної системи в нову життєздатну модель.

Культура набуває форму соціальної системи, котра має сильний нормативний сенс. Вона дає змогу спробувати оцінити поведінку та цінності індивіда і суспільства на предмет їх функціональності чи дисфункціональності. Очевидним стає той факт, що українське суспільство відстоює не тільки власну територіальну цілісність, суспільний порядок та безпеку громадян, але й цінності, культуру, мову, історичну пам'ять.

Важливим і необхідним є дослідження цінностей, які сприяють розвитку спільноти. Дотримання спільних норм є обов'язковою умовою для виживання, дієздатності та розвитку спільноти. Можливості соціалізації сприяють навчанню та культурної передачі соціальних правил наступним поколінням. Соціальні норми виконують важливу функцію, оскільки вони є засобом координації та виконання спільних дій на благо суспільства.

Метою розвитку суспільства є добробут, але питання як його досягти і досі залишається відкритим. Країни намагаються застосовувати рецепти економічних успіхів інших, проте не завжди результативно. Сучасні суспільства мають багато відмінностей у політиці, економіці, ідеології та культурі, і всі ці індивідуальні особливості країн визначають динаміку розвитку країни.

Українцям притаманне прагнення до свободи, це дуже потужна культурна особливість, яка має історичне коріння. Свобода необхідна для процвітання, вона стимулює творчість та винахідливість та є джерелом інноваційного розвитку. Водночас між свободою та вседозволеністю існує дуже тонка грань. Обмеженням свободи, рамкою, яка унеможливує перехід до хаосу, є культура. Саме тому, важливо аналізувати культурні норми та оцінювати вплив на розвиток суспільства.

Метою статті є виявлення типів домінуючих ціннісних орієнтацій (культурних норм) в Україні, які впливають на вирішення соціально-економічних проблем держави.

Результати. Намагання зрозуміти та спрогнозувати людську поведінку спочатку ґрунтувалось на біологічних відмінностях, пізніше додалися економічні та культурні пояснення. Культура та ціннісні норми, засвоєні в дитинстві, є основою нашої поведінки та переконань. Соціалізація та освіта закріплюють наші культурні коди та продовжують впливати на нашу поведінку.

Кожне суспільство у процесі свого функціонування стикається з необхідністю розробити правила міжгрупової взаємодії (ієрархія – рівність), відповідальності (індивідуальні зусилля – солідарність), планування (акцент на теперішньому – орієнтація на майбутнє), правил поведінки (добро і зло) та системи покарань за порушення. Логічно, що саме ці компоненти стали основою сучасних міжкультурних досліджень.

Усвідомлюючи відмінності у поведінці, мотивах та сприйнятті світу між представниками різних культур перед науковцями постає питання категоризації культур, зокрема за якими ознаками оцінювати спільні риси, як упорядкувати подібності. Важливим є й питання кількості ознак. Багатогранність та широта поняття культура унеможливує однобічний підхід до категоризації національних культур. На сьогодні дослідження у сфері суспільних наук із застосуванням міжкультурного аналізу базуються на концепціях Е. Гола, Г. Гофстеда, які вважаються піонерами у цій галузі. Стислі характеристики концепцій наведено нижче (табл. 1).

Кожна концепція має свої відмінності та пропонує унікальний погляд на національні культури. Наявність вимірів дає змогу порівнювати культури між собою для розуміння особливостей взаємодії індивідів та його менталітету суспільства.

Концепція Е. Гола (E. Hall) базується на відмінностях у контексті, сприйнятті часу та простору у міжособистісному спілкуванні. Під контекстом мається на увазі комунікативна ситуація, іншими словами рамка, яка оточує подію та сприяє її правильній інтерпретації. Певною мірою це так звані неписані правила. Е. Гол виділяє культури високого та низького контексту (high context and

low context cultures) в залежності від того як контекст впливає чи не впливає на структурування дій та побудову стосунків у спільноті.

Таблиця 1

КАТЕГОРИЗАЦІЯ КОНЦЕПЦІЙ КУЛЬТУРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Автор	Показники	Фокус досліджень
Е. Гол	3 категорії: контекст (високий / низький), час, простір	міжособистісні стосунки, спілкування, структурування дій
Р. Льюїс	3 виміри: високоорганізовані планувальники (лінійно-активні), орієнтовані на взаємозв'язки (багатоактивні); орієнтовані на повагу слухачі (реагуючі)	поведінкові категорії без урахування релігії
Г. Гофстеде	6 показників: владність, схильність уникати невизначеності, індивідуалізм, маскулінізм, довгострокова орієнтація, гедонізм	сила соціальної взаємодії (рівність / ієрархія), пріоритет індивіда або групи, ставлення до непередбачуваності.
модель GLOBE	9 показників + кластери країн орієнтація на результативність, асертивність, орієнтація на майбутнє, гуманізм, інституційний колективізм, внутрігруповий колективізм, гендерний егалітаризм, владність, уникнення невизначеності	концепції часу та дискурсу, побудова довіри та мотивації
М. Гельфанд	суворість (жорсткість, однозначність) або вільність (вседозволеність, недбалість, розхлябаність) (в оригіналі tightness-looseness)	сила соціальних норм у додержанні правил та покарання за девіантну поведінку
Ш. Шварц	10 цінностей: самоконтроль, гедонізм, досягнення, владність, безпека, самовизначення, традиції, доброзичливість, універсалізм	лідерство засноване на цінностях
Р. Інглхарт, К. Вельцель на основі даних Дослідження цінностей світу (WVS)	динаміка культурних цінностей від пріоритету екзистенційної безпеки (матеріалістичних цінностей) до пріоритету свободи вираження (постматеріалістичних цінностей)	зміна цінностей суспільства в динаміці

Джерело: складено автором.

Культури високого контексту використовують більше невербальних комунікаційних жестів та закладають більше прихованого сенсу в повідомленнях. Емоційні, душевні, щирі, щедрі на обіцянки, з вільним ставленням до планування та строків завершення роботи. Такі суспільства орієнтовані на родину, високо цінують міжособистісні стосунки, а члени групи є дуже згуртованою спільнотою. За рахунок близьких стосунків і спільних цінностей комунікація спрощується, і багато чого розуміється з контексту, ситуації.

Особливості культур мають доволі велике значення у сфері вибору економічної та соціальної політики. Оскільки суспільства високого контексту орієнтуються на родину, то цей принцип використовується і при побудові соціальних зв'язків, довіряють більше "своїм", їх висувають на керівні посади та обирають у якості бізнес-партнерів. А це, у свою чергу, може створювати підвалини для корупції [2].

Висококонтекстні культури в силу своєї колективності мають більшу прихильність до ідей держави загального добробуту. Державна допомога, соціальний захист є дуже популярними та сприймаються як форма підтримки "своїх" на рівні країни. Ці ідеї мають глибокий відгук у населення та політичних еліт.

Справедливо зазначимо, що модель культур низького і високого контексту Е. Гола попри популярність у сфері міжкультурної взаємодії має критиків. Зауваження у першу чергу стосуються ступеня, до якого контекст увійшов у теорію міжкультурної комунікації, а також емпіричного підтвердження контекстного використання [3]. Попри зауваження критиків, науковці у суспільних науках продовжують вивчати та використовувати цю теорію міжкультурних комунікацій.

Зробимо ще одне зауваження, яке безпосередньо стосується усіх концепцій міжкультурних досліджень. Категорії контекстних культур не є абсолютними, вони враховують багато аспектів, можуть мати регіональні особливості в межах однієї країни. Проте, в цілому концепція відображує національні особливості та зручна для використання у порівняльному міжкультурному аналізі.

Модель Р. Льюїса базується на ідеях Е. Гола щодо концепції часу та одно- або багатозадачності культур. Р. Льюїс розширив ці поняття в залежності від особливостей функціонування суспільства до лінійно-активних і мультиактивних, а згодом додав нову концепцію культур-слухачів (реагуючі) [4]. Кожен полюс має свої кольори, які найкраще характеризують особливості, зокрема синій – холодний, спокійних колір планування, фактів, контролю та стриманості, червоний – емоційної теплоти, жовтий – гармонії, ввічливості, поступливості (рис. 1).

Країни лінійно-активних культур (сині) орієнтовані на планування, організацію, чітку послідовність дій, концентруються на одній справі. Члени суспільств мають повагу до правил та більше орієнтовані на роботу і завдання, ніж на побудову відносин. Вони віддають перевагу прямій формі спілкування з логікою цифр та фактів без контекстуальних підказок, не бояться конфронтації, при цьому емоційно стримані, приховують почуття, цінують приватне життя. Культури орієнтовані на результат, люблять швидко рухатися вперед, ідучи на компроміс, коли це необхідно для досягнення угоди.

Відмінністю цих культур є законслухняність, повага до правил та норм, котрі предписують використовувати офіційні канали та процедури для ухвалення рі-

шення. Вдаватись до застосування зв'язків, вирішувати питання за допомогою подарунків і гостинності неприйнятно.

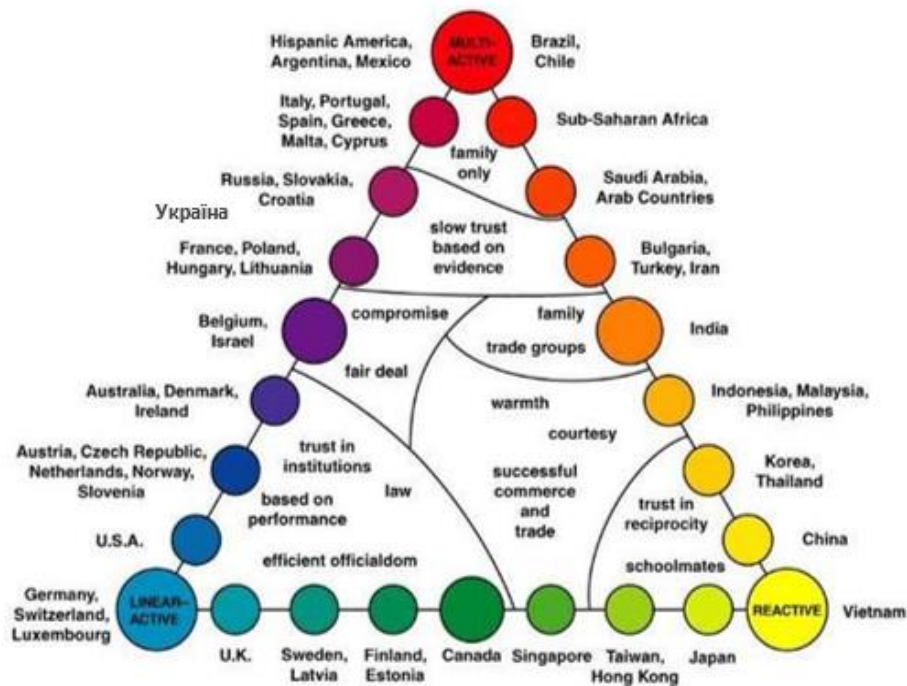

Рисунок 1. Модель культур Р. Льюїса

Джерело: наведено за [5].

Мультиактивні суспільства (червоні) надають великого значення стосункам та орієнтації на людей, спілкування. Їм притаманна емоційність, балакучість, багато справ одночасно, планування без графіка, важливість особистих контактів. Запримітимо, що ці країни географічно розрізнені, мають різні релігії, переконання та цінності. Об'єднує їх те, що домінує орієнтація на стосунки, зв'язки, неофіційні та неформальні усні домовленості. Характерними ознаками є багатозадачність, несприйняття планування, активність у спілкуванні та діалозі. У цих культурах є розуміння та прийняття необхідної соціальної або корпоративної ієрархії, водночас немає належної поваги до влади. Існує потреба в авторитаризмі, "сильній руці", керівнику, який візьме на себе відповідальність та захистить.

Важливо зауважити, що у моделі Р.Льюїса не визначена Україна. Водночас ми погоджуємось з вченими та дослідниками, які на основі знань міжкультурної взаємодії, особливостей української культури, історії та національного ландшафту, відносять Україну до поміркованих мультиактивних суспільств, що мають ознаки лінійно-активних [6]. Графічно Україну розглядають у групі країн Росія, Словаччина, Хорватія, Франція, Польща, Угорщина, Литва.

Концепції часу та спілкування в мультиактивних культурах є нелінійними, звичайним явищем є зміна планів, непунктуальність, зволікання. Суспільства емоційні, товариські та орієнтовані на сім'ю, цінують співчуття. Часто порушують закони, обходять офіційні правила, дарують подарунки щоб вирішити питання.

Культури, що реагують або слухають (жовті) – культури, які віддають перевагу ввічливості й повазі, дослухаються до своїх співрозмовників і уважно реагують на пропозиції іншої сторони. Це азійські країни, які мають особливий етикет у спілкуванні, висловлюванні думок та мовчанні. Учасники спільноти намагаються уникати конфронтації та суперечок.

Особливості функціонування суспільств за методологією Р. Льюїса мають безпосередній зв'язок із соціально-економічним розвитком. Зіставлення позицій лінійно-активних країн за моделлю Р. Льюїса з рейтингом країн світу Transparency International за показником рівня корупції призводить нас до висновку, що культурні особливості цих країн забезпечують кращу та ефективнішу модель державного управління порівняно з іншими країнами. Саме “сині” країни утримують беззаперечне лідерство в антикорупційних рейтингах.

Визначення національних особливостей безумовно може мати певні неточності, проте існує таке поняття, “як національна норма” [7]. Категоризація національних норм несуттєво змінюється з часом, поведінка індивідів послідовно формується під впливом традицій та соціально-політичних тенденцій. Навіть у країнах, де відбуваються кардинальні політичні та економічні зміни, погляди та переконання залишаються глибоко вкорінені у свідомість та будуть протистояти зміні цінностей в умовах реформ. Цей аспект важливо враховувати країнам, що розвиваються, та застосовують успішні економічні практики.

Отже, для того, щоб використовувати успішний досвід реформ інших країн потрібно враховувати корені національної поведінки, так звані культурні тонкощі, які надають змогу передбачити успіх у впровадженні реформ або провал проекту. Культурні норми успішного управління можуть бути привнесені в окремий колектив за умов, якщо всі учасники спільноти дійдуть згоди дотримуватись нових правил.

Вельми цікавими є роботи М. Гельфанд, котра систематично досліджує силу соціальних норм у різних культурах. Соціальні норми є дуже важливим маркером суспільства, з одного боку ці правила потужно впливають на поведінку індивідів, з іншого, вони не завжди помітні та очевидні. Соціальні норми утворюють нашу ідентичність, обумовлюють мотиви співпраці та формують суспільний порядок.

Полюсами у соціальній поведінці є суворість (жорсткість, однозначність, непохитність) або вільність (недбалість, розхлябаність, незлагодженість) у дотриманні правил та покарань за їх порушення (в оригіналі tightness-looseness) [8]. У науковій літературі немає одностайного підходу до перекладу, зустрічаються різні варіанти інтерпретації tightness-looseness, проте саме така інтерпретація, на нашу думку досить вдало передає зміст цього культурного дослідження.

Країни мають різний рівень державного та суспільного регулювання, в одних культурах соціальні норми та покарання за девіантну поведінку дуже жорсткі, суворі, чіткі та однозначні, в інших – можуть варіюватись в залежності

від обставин. Найцікавіше, що такі відмінності у соціальних культурних нормах не є випадковістю, вони обґрунтовані та мають власну логіку.

Історичний огляд приводить нас до висновку, що країни, які мали географічні, екологічні або політичні загрози (дефіцит ресурсів, можливість голоду, стихійне лихо, воєнна загроза) сформували жорсткіші, суворіші суспільні правила. Ці правила мають бути зрозумілі та однозначні, дотримуватись їх обов'язково, оскільки від них залежить виживання нації. Відповідно покарання за девіантну поведінку також є суворим та однозначним. Суворі культури більш скоординовані, мають більше порядку, це проявляється і на мікрорівні, де індивіди мають більший ступінь самоконтролю і самообмежень для того, щоб вижити та уникнути покарання.

Протилежністю є країни з невисоким або низьким рівнем загроз, в яких меншою є потреба в координації соціальних дій. А це у свою чергу, обумовлює слабші соціальні норми та більшу толерантність до девіантної поведінки. Вільні культури порівняно менш організовані, слабо дотримуються самоконтролю, Покарання за недотримання норм так само є неоднозначним і відрізняється в залежності від обставин, контексту тощо. Відмінності у силі соціальних норм представлено нижче (рис. 2).

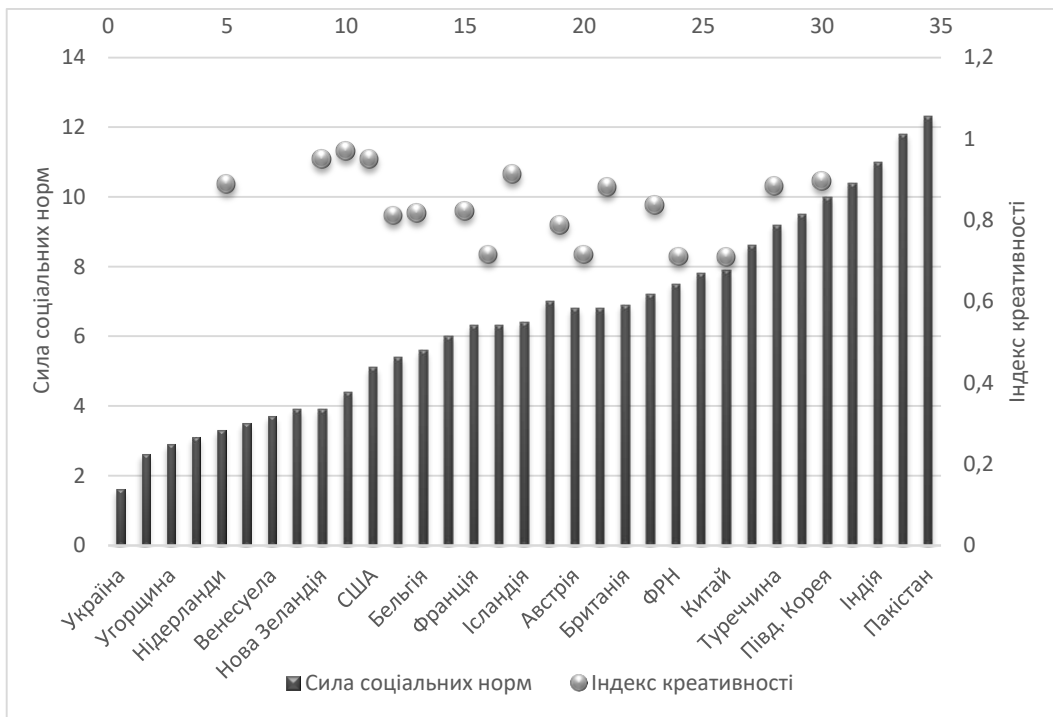

Рисунок 2. Співвідношення сили соціальних норм та індексу креативності в різних країнах

Джерело: побудовано автором на основі [8, 9].

Принагідно зауважимо, що вільні культури є більш відкритими до нових ідей (більш креативні), людей (менш етноцентричні) і до змін. Соціальні зміни трансформують і суспільний порядок, тому суворі культури часто уникають змін та є більш консервативними.

Найбільшою силою соціальних норм є в азієцьких країнах, де відхилення від ustalених соціальних норм є майже неприйнятним. Україна, Естонія та Угорщина за даними цього дослідження мають слабку силу соціальних норм, здатності до самоконтролю та самообмежень, а нестандартна поведінка тут сприймається цілком нормально.

Буде неправильно ділити культури на хороші та погані, правильні та неправильні. Кожна з культур має свої особливості та ризики. Культури з суворими соціальними нормами та правилами покарання можуть стати авторитарними та репресивними. Водночас культури з вільним ставленням до девіантної поведінки можуть послабити соціальні правила більше, що може призвести до хаосу та некерованості. Ці крайнощі є небезпечними, тому доцільно проводити державну соціально-економічну політику з урахуванням культурних особливостей та силу соціальних норм для того, щоб використовувати переваги суспільства та уникати небезпек.

Отже, проведений аналіз концепцій міжкультурних досліджень дає змогу виявити базис для формування соціальних норм та цінностей. Передумовами для формування культурних цінностей є географічні, історичні фактори, які впливають на процеси формування соціальної взаємодії та цінностей суспільства. Фактори, які обумовлюють культурні особливості суспільства, представлено на схемі (рис. 3).

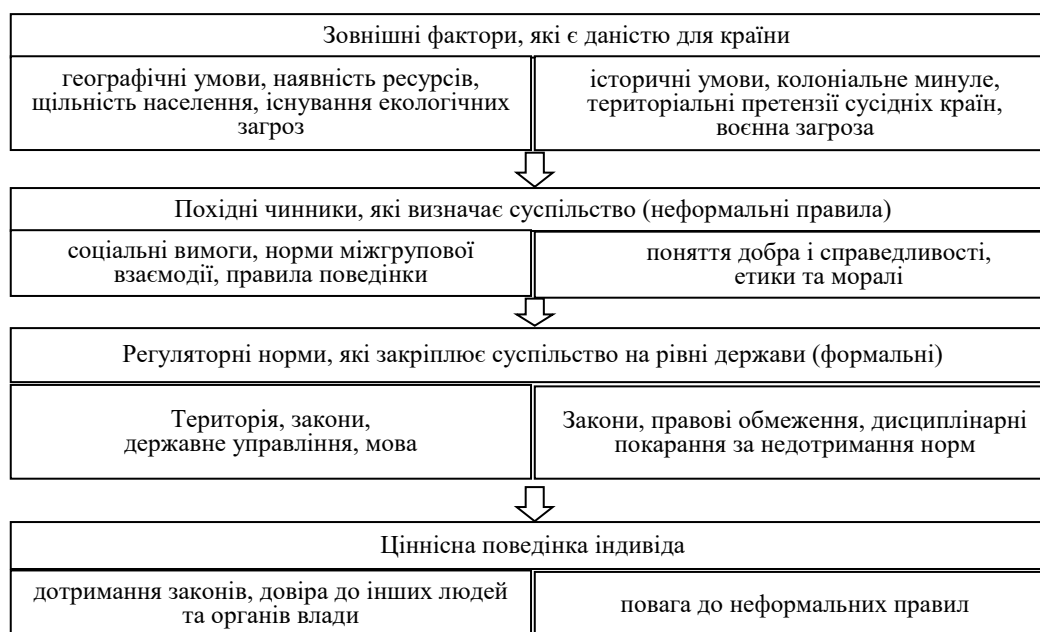

Рисунок 3. Фактори впливу та формування культурних цінностей суспільства
Джерело: побудовано автором на основі [8, 10].

Очевидно, що соціальні норми є основою побудови держави, їх дотримання забезпечує суспільний порядок, натомість їх недотримання робить поведінку членів суспільства непередбачуваною, а державу нестабільною. Коли ми говоримо про соціальні норми слід пам'ятати, що суспільства розвиваються, а разом з ними змінюються і культурні та соціальні норми. Слід враховувати особливості українського суспільства, зокрема достатньо високий рівень вільності та свободи, а це означає, що при проектуванні соціальної поведінки може бути складно координувати дії індивідів.

Висновки. Культура є неформальним інститутом, який встановлює правила гри у суспільстві. Вона виступає як знання, які передаються у колективі через соціальну взаємодію. Культурні цінності та економічний розвиток мають взаємозв'язок. Культура формується в процесі соціалізації, протягом життя у індивіда розвивається соціальна і гендерна культура. Сформовані культурні цінності переходять у площину підсвідомості, формують стандарти поведінки.

Культурні відмінності істотно впливають на поведінку людей, на їх бачення ситуації і прогнозування розвитку подій. Рівень освіти, знання основ функціонування держави, уявлення щодо дії основних економічних законів – усе це формує поведінку суспільства, обумовлює вибір політичних лідерів та визначає вектор розвитку держави.

Теорії міжкультурних досліджень вимірюють цінності національних культур. Кількісний аналіз культурних досліджень дає змогу виявити відмінності та особливості у національних культурах у таких сферах як управління (егалітарне – ієрархічне), ухвалення рішень (консенсусне – згори-вниз), довіра (орієнтована на завдання або на стосунки), планування (лінійне – гнучке) і спілкування (низький контекст – високий). Одним з важливих факторів, що обумовлюють культурний портрет суспільства є пріоритет індивіда або групи, міжособистісна взаємодія та сила соціальних норм, які залежать від історії та умов розвитку суспільства.

Кількісне вимірювання культур на рівні країни має свої переваги та недоліки, проте воно надає інформацію щодо особливостей культур, економічної і соціальної поведінки індивідів та їх відмінностей. Самі по собі абсолютні показники не є відображенням доброго чи поганого рівня цінностей. Оптимальним варіантом оцінки є їх порівняння з іншими країнами.

Ядром культури є цінності, і розбіжності між національними культурами найбільш очевидні саме в цінностях. Культурні відмінності проявляються як на макрорівні (методи державного управління, економічна політика), так і на мікрорівні (моделі поведінки, побудова стосунків). Попри те, що у межах однієї країни часто наявні значні відмінності у соціальній поведінці, мовних діалектах та політичних вподобаннях, культурні відмінності більш помітні на рівні національних держав.

Роль культури полягає в тому, що вона не тільки об'єднує та координує членів суспільства, а й виховує відповідальних громадян у суспільстві. Сучасне суспільство вимагає всебічного залучення індивіда, його духовного та культурного потенціалу, а також етичних цінностей. Культурні цінності та пріоритети

індивіда мають високе значення, оскільки саме вони виступають мотиваторами людської поведінки. Економічна поведінка індивіда залежить від домінуючих культурних цінностей, це дає змогу спрогнозувати його подальші дії на основі соціокультурних патернів. Формування ціннісних орієнтирів суспільства може сприяти економічному розвитку держави.

Креативність є джерелом інновацій, а саме такий вид соціально-економічного розвитку відповідає вимогам нашого часу. Людська творчість, стимули для інновацій, наявність розвинених інститутів можуть створювати умови для економічного зростання. Культури, що мають низьку силу соціальних норм мають високий потенціал для творчості, який можна стимулювати та розвивати на благо суспільства.

Культура є багатофункціональною системою суспільства і вирішальним елементом економічного зростання та соціально-економічного розвитку, котрий поєднує в собі духовне і прагматичне значення. Включення людини в соціальну реальність стає передумовою формування культурних цінностей. Чинниками формування спільних цінностей виступають мотивація (стимули, що спонукають до дій), когнітивні навички (наявність навичок осмислення, рефлексії, здатності формувати причинно-наслідковий зв'язок), готовність до самообмежень. Індивід у суспільстві має систему обмежень, котрі формують його поведінку. Свобода є лише видимою частиною поведінки індивіда, і вона передбачає певну міру відповідальності за дії.

Література

1. Fukuyama, Francis. A Country of Their Own: Liberalism Needs the Nation. Foreign Affairs. 2022. Apr. 19. URL: www.foreignaffairs.com/articles/ukraine/2022-04-01/francis-fukuyama-liberalism-country (дата звернення 19.04.2022).
2. Шарма Р. Передові країни. В очікуванні нового "економічного дива" / пер. з англ. Андрій Іщенко. Київ: Наш формат, 2018. 296 с.
3. Cardon Peter W. A Critique of Hall's Contexting Model: A Meta-Analysis of Literature on Intercultural Business and Technical Communication. Journal of Business and Technical Communication. 2008. Vol. 22, no. 4. P. 399–428. DOI:10.1177/1050651908320361.
4. Cross Culture. Linear-Active – Cross Culture. Cross Culture – Know Culture for Better Business. 2017. May, 25. URL: www.crossculture.com/about-us/the-model/linear-active (дата звернення 9.05.2022).
5. The Lewis Model – Cross Culture. Cross Culture – Know Culture for Better Business. 2017. May, 25. URL: www.crossculture.com/about-us/the-model (дата звернення 9.05.2022).
6. Стародубська М. Хитросплетіння індивідуалізму та колективізму: чому Росія розуміє лише силу і не є 'братським' народом Україні. Українська Правда. 2022. URL: www.pravda.com.ua/columns/2022/03/27/7334943 (дата звернення 11.05.2022).
7. The Lewis Model Explains Every Culture In The World. Business Insider. 2014. URL: www.businessinsider.com/the-lewis-model-2013-9?IR=T (дата звернення 09.05.2022).

8. Gelfand Michele J. et al. Differences Between Tight and Loose Cultures: A 33-Nation Study. *Science*. 2011. Vol. 332. P. 1100-04. DOI: <https://doi.org/10.1126/science.1197754>.
9. Martin Prosperity Institute. THE GLOBAL CREATIVITY INDEX 2015. Rotman School of Management, University of Toronto. URL: https://ec.europa.eu/futurium/en/system/files/ged/31-most_creative_countries_global_creativity_index_2015_-_canadian_mgt_school.pdf (дата звернення 17.05.2022).
10. Hall Edward T. *The Silent language*. Garden City, N.Y., Doubleday, 1959. URL: https://monoskop.org/images/5/57/Hall_Edward_T_The_Silent_Language.pdf. (дата звернення 09.05.2022).

References

1. Fukuyama, Francis. "A Country of Their Own: Liberalism Needs the Nation." *Foreign Affairs*, 19 Apr. (2022). www.foreignaffairs.com/articles/ukraine/2022-04-01/francis-fukuyama-liberalism-country (accessed 9.05.2022).
2. Sharma, R. *Peredovi krainy. V ochikuvanni novoho "ekonomichnoho dyva"*. [Advanced countries. In anticipation of a new "economic miracle"]. Kyiv: Nash format, 2018. [in Ukrainian].
3. Cardon, Peter W. "A Critique of Halls Contexting Model: A Meta-Analysis of Literature on Intercultural Business and Technical Communication." *Journal of Business and Technical Communication* 22, no. 4 (2008): 399–428. DOI:10.1177/1050651908320361.
4. Cross Culture. "Linear-Active - Cross Culture." Cross Culture - Know Culture for Better Business, 25 May (2017). www.crossculture.com/about-us/the-model/linear-active (accessed 9.05.2022).
5. "The Lewis Model - Cross Culture." Cross Culture - Know Culture for Better Business, 25 May (2017). www.crossculture.com/about-us/the-model (accessed 9.05.2022).
6. Starodubska, Maryna. "Khytrospletinnia Indyvidualizmu Ta Kolektyvizmu: Chomu Rosiia Rozumiie Lyshe Sylu i Ne ye 'Bratskym Narodom Ukraini.'" ["The Intricacies of Individualism and Collectivism: Why Russia Understands Only Strength and Is Not the 'Brotherly' People of Ukraine"]. *Ukrainska Pravda*, 27.03 (2022). www.pravda.com.ua/columns/2022/03/27/7334943 (accessed 11.05.2022) [in Ukrainian].
7. "The Lewis Model Explains Every Culture In The World." *Business Insider*, 28 May 2014, www.businessinsider.com/the-lewis-model-2013-9?IR=T (accessed 09.05.2022).
8. Gelfand, Michele J. et al. "Differences Between Tight and Loose Cultures: A 33-Nation Study." *Science*, vol. 332, no. 6033 (2011): 1100-04. Crossref, <https://doi.org/10.1126/science.1197754>.
9. Martin Prosperity Institute. THE GLOBAL CREATIVITY INDEX 2015. Rotman School of Management, University of Toronto. https://ec.europa.eu/futurium/en/system/files/ged/31_-_most_creative_countries_-_global_creativity_index_2015_-_canadian_mgt_school.pdf (accessed 17.05.2022).

10. Hall, Edward T. *The Silent language*. Garden City, N.Y., Doubleday, 1959. https://monoskop.org/images/5/57/Hall_Edward_T_The_Silent_Language.pdf. (accessed 09.05.2022).

CULTURAL AND CREATIVE IMPERATIVES OF ECONOMIC GROWTH

Tetiana O. Fedorenko,

Postgraduate student
Department of Economic Theory,
SHEI “Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman” (Ukraine)
ORCID 0000-0002-2044-7219

Abstract. The economic achievements of leading countries can be role models, but the question is how effective they are. The answer to this issue lies in the cultural sphere. Let us note that each country has its unique landscape, which determines the development trajectory, so it is principal to define what cultural norms affect economic growth, along with factors that will restrain it. In the field of intercultural research, dominant concepts of cultural characteristics are used, in particular, E. Hall, R. Lewis, G. Hofstede, R. Inglehart, and M. Gelfand, depending on academic fields. The concept synthesis makes it possible to identify and maximize their benefits for the economic growth analysis of different countries. At the same time, the difference in cultural analysis approaches makes them complementary, which helps us a sight better interpret the cultural differences and values that will promote growth.

Culture becomes critical in a bad-governed state and weak institutions. Today, the fact of large-scale armed aggression of the Russian Federation against Ukraine is added to these factors. It becomes evident that Ukrainians defend not only territorial integrity, social order, but also culture, values, language, and historical memory.

Ukrainians have strong freedom values with powerful historical roots. Freedom is necessary for prosperity. This cultural attitude stimulates creativity and ingenuity and is a source of innovative development. At the same time, the line between liberty and permissiveness is indistinct. Culture becomes the restriction of freedom, the framework that prevents the transition to chaos. That is why it is considerable to analyze cultural norms and assess their impact on the social and economic development.

Keywords: culture; value; social norms; economic behavior; trust; economic growth.

Стаття надійшла до редакції 23.05.2022